

Piszkosan, de lélekben tisztán – szegénységben, de gazdagon

Orsós Jakab 1920-ban született, Nagykanizsán élő elbeszélő és fafaragó népművész. Családjával vándorcigányokkal vonulva érkezett – még kisgyerekként – Magyarországra. Édesapja teknővájó cigány volt. Maga előbb fűrészmalomban dolgozott, 1940-től pedig olajbányászként. 1942-ben behívták katonának. A szovjet fronton hadifogságba esett. 1948-ban tért haza. Erdőgazdaságban, majd az olajiparban dolgozott. Olajipari technikumot végzett. Kedvtelésből kezdett a fafaragásba és emlékei leírásába. 1952-ben a Zala Megyei Hírlapban jelent meg első írása. 1962-ben fafaragó munkásságát a népművészet mestere kitüntető címmel ismerték el. Elbeszéléseit három kötetben („Aki hallja, aki nem hallja”, „A Jászse majortól az Uralig” és „Gyökerezés”) jelentette meg, de valamennyi cigány újság is közölt tőle írásokat. A Zala Megyei Írók Egyesületének elnöke. A cigány kisebbségen belüli kisebbséghez tartozó, beás cigány művészt karácsonyi emlékeiről kérdeztem.

– A karácsonyt a beás cigányok hihetetlen szegénységben tartották, és mégis voltak örömeik. Olyan szokás volt, hogy akik haragudtak egymásra és karácsonykor tartott még az indulatuk, azoknak fel kellett keresniük és megcsókolniuk egymást. Meg kellett esküdniük, hogy tovább nem tartják a haragot és többet nem követik el azt, amivel megmérgezték egymást. Sok ilyen ok lehetett: megszidták például egymás anyját, kérték korábban, hogy forduljanak meg a másik halottjai a sírban, vagy az Istent, hogy nyomorítsa meg a másikat. Ezek az átkok egyébként a cigányoknál olyan súlyosak voltak, hogy egy életen át sem tudtak feloldódni. Ezért volt fontos gesztus visszavonni őket. Erre a karácsony ünnepe volt a legalkalmasabb. A megtisztulást mindig a legbölcsebb öreg cigány kezdeményezte, aki számon tartotta, hogy kik haragszanak egymásra, kik sértették meg egymást. Karácsony délre a cigányok ily módon teljesen tiszta lélekkel voltak. Tiszta szegénységgel és tiszta lélekkel.

– *Magam elé képzelem, hogy ott voltak a cigánykulibák, s a nagy hó (gyakran emlegetik az öregek, hogy hatalmas hó lepte el a telepeket télen). Hogyan lehetett ott ünnepelni, amikor kijönni sem igen lehetett szinte a hótól?*

– Azért csak kifurkáltuk magunkat! A telepen általában csak az apának, meg az anyának volt (ha volt egyáltalán (cipője, a többiek, a gyerekek mezítláb jártak a hó tetején. Meztítláb szánkóztunk is, mégsem emlékszem rá, hogy valaki akárcsak köhögött is volna. Amikor iskolába kerültünk, mi a havat szétrugdálva jártunk. Cipőtlen mentünk télen iskolába is. A tanító, látva, hogy olyan a lábunk, mint a főtt rák, mindjárt odaküldött a kályhához, de szólt, hogy ne tegyük oda egyből a meleghez, mert akkor fájni fog. Azután lassan felmelegedtünk.

Karácsonyra a cigányok gyűjtöttek, amit tudtak. Másabb volt az a többi szürke napnál. Aznap volt időnként jóllakás is. Mindannyian az egyik kunyhótól a másikig mentek, teljesen oldott hangulatban. Volt ahol még táncra is perdültek, danásztak. Az asszonyok apró történeteket meséltek egymásnak az életükről, mi gyerekek meg mindent végighallgattunk. Ez is jó volt. A cigányoknál a gyerek már kicsiny korában vé-

gignézte, hogyan szül, hallgatta, hogyan jajgat az anyja. A piciny kunyhóban mit is lehetett volna vele csinálni? Átérezte az anyja kínjait. Meg is becsülte aztán mind a kettőt: az anyját is, a kis testvérét is. Így, bár sokan voltak ugyan, de a nagyobbak mindig segítettek. Azokban a kis helyiségekben olyan tisztességes belsőséges hangulat vált jellemzővé: egymás megbecsülése, az egymás iránti szeretet, ami egyáltalán nem biztos, hogy nagy lakásban mindig kialakul.

A hihetetlen szegénység ellenére mindenütt volt (karácsonyfára nem is gondolhattunk) karácsonyág. Ez oda volt a kunyhó valamelyik sarkára tűzve, de nem volt rajta ám semmiféle szaloncukor. Ez a pucér ág jelképezte karácsonyt. Ajándékokat sem igen adtunk egymásnak, az igazi ünnepet az jelentette, hogy ha tehattük nagyobbakat ettünk, a szülők, s az öregek pedig este sok cigány történetet és mesét mondtak el nekünk. Karácsonykor jósolgattak is köreinkben. Anyám például karácsony-tájbán is öntött. Sosem felejtem el, egyszer egy asszony huszonöt kilométerről kosárban egy kilenc kilós libát hozott, mert anyám megöntötte neki, hogy a férje visszamegy hozzá. Egyszer-kétszer odalestem. Anyám azt csinálta, hogy egy négyliteres lábost feltett a tűzre és abba felolvasztott egy öklöm nagyságú viaszt. Amikor már jól forrt, akkor levette, fogott egy pohár vizet és odalotlyantotta. Azon a viaszon különböző emberformák, utak és állatok alakultak ki. Anyám ráhajolt és halkan dühögött maga elé. Abból olvasta, amit mondott. Jöttek parasztasszonyok és lányok is, akiket otthagytott a párjuk. Visszajön, nem jön vissza; meghal, nem hal meg; megcsalta, nem csalta meg? Vége hossza nem volt a kérdéseknek. Amikor anyám arrébb lépett, megnéztük mi is a viaszt. Olyan érdekes dolgok voltak ott, mint egy modern szobrász fára faragott féldomborműve, amit csak maga a szobrász tud elolvasni. Hát anyám is így volt ezekkel a jelekkel. Megkérdeztük: Anyánk! Igaz az, amit te itt csinálsz? Van benne valami? Azt felelte: Isten mindenütt ott van, a viaszban is. Egyébként sohase mondta, mit hozzanak, de ha valami teljesült, abból amit szólt, annak (hogy úgy mondjam) az „áldozatának” megérte. Anyám persze nem ve-

tette meg, ha hoztak egy hat-hétkilós sonkát, vagy más effélét.

– Volt-e olyan karácsonya, ami különösen emlékezetes maradt?

– A harmincas években volt egy nagyon gazdag karácsonyom, a többi mind szegény volt gyerekkoromban, de még sokáig később is. Az történt, hogy apám három nappal az ünnep előtt Kanizsán volt. Egy hosszú réten laktunk, s amikor hazatért az túnt föl, hogy nem az út felől jön, hanem a rét havának tetején lopakodik. Piros volt az arca, félelem ült ki rá, s azonnal az istállóba ment, ahol egyetlen lovunk lakott. Az történt, hogy hazafelé talált egy rókát, amit egy vadász meglőtt, de meg nem lelt. Nem merté nyíltan hazahozni, hát feltekerte inge alá a derekára, de millió bolha volt a rókában. Apámat cincálták a bolhák. Azért is sietett. Minket elzavart és szakszerűen megfejtette a rókát. Nagyon értett hozzá. A magyar utcán volt egy zsidó szőrmés, apám bevitte hozzá a rókabőrt a városba. Harmincnyolc pengőt kapott érte. (Akkoriban hatvan pengő volt egy tehén ára!) Bevásárolt mindenféle élelmet, nekünk gyerekeknek még csikóbábót is hozott. Soha nem volt olyan boldog karácsonyom, mint akkor. Kitért persze rögtön az irigység. Elkezdtek faggatni, mert mindenki tudta a másiktól, hogy mennyi pénze van. Ki-ki annyi pénzt tartott magánál (pontosan kiszámolva), amennyibe egy deszkaporsó meg egy fakereszt került. Akárhogy megszo-

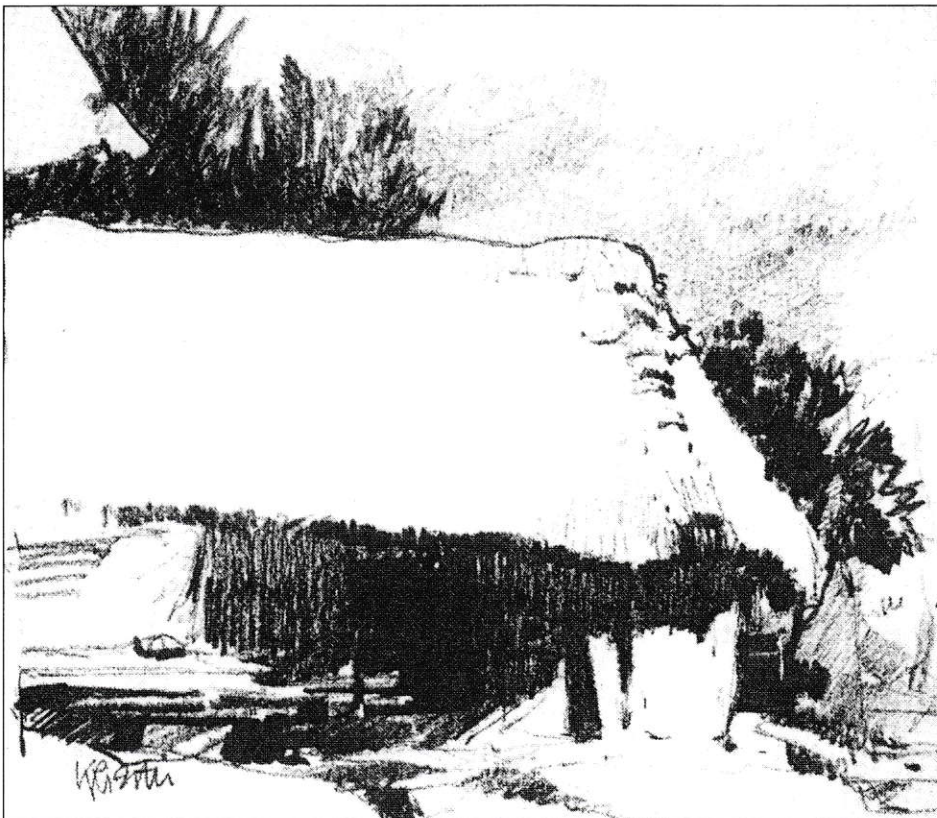
rult, ahhoz nem nyúlt hozzá, az meg volt átkozva, hogy csak ilyen célra való. Jöttek, hát hozzánk érdeklődni. Apám és anyám azonban nem merté elmondani, mert hátha elszólják magukat. Mindent kitaláltak, de nem hitték el nekik. Nagy bucska bort is hozott apám, hogy kínálgassa őket. Öntögette is mindenkibe és egyre mást mondott mellé. Úgy mentek hát el, hogy továbbra sem fért a fejükbe a dolog. Nagy szegénységbe jött be a hirtelen nagy Kánaán.

Ami megmaradt az ünnepről, ami örökérvényű számomra, az ezekből a régi cigány karácsonyokból származik. Az a tisztesség és az a tisztaság, amiben ők éltek. Igaz, hogy piszkosak voltunk kívülről, de lelkiileg tiszták voltunk. Gazdagabb karácsonyok voltak azok erkölcsileg, mint a mostaniak. Igazi érzelmek voltak...

– Milyen ma a karácsony, mi változott?

– Az változott, hogy követjük a civilizációt. A karácsonyfa alatt nálunk is mindenkinek oda van téve a maga ajándékja. Amikor elérkezik az Istenadta óra, csengettyű szól. Mindenki bevonul. Mostani karácsonyaink ugyanolyanok, mint a polgári karácsonyok. Ami megmaradt nekünk a cigányságunkból az az, hogy karácsonykor az egész nagy család, mindenki együtt van. Az unokáim is szeretik, ha mesélni kezdek ilyenkor. Az iskolában azonban már ők is másféle indítást kapnak, már nem a cigány meséken nőnek fel...

Varga Ilona

Órségi pajta

Krizsán György rajza